

Királyhágón innen, Királyhágón túl

Fotók: Boldog Gusztáv

*„Sosem jutott eszembe
elhagyni Erdélyt.”*

Markó Béla neve mindenki fülében ismerősen cseng. Költő volt, majd politikai pályára lépett: Románia miniszterelnök-helyettesi posztját töltötte be, végül visszatért az irodalomhoz. Állítása szerint a politika elhallgatja a magánembert.

Híres műve, a *Költők koszorúja* kapcsán találkoztam vele Marosvásárhelyen. Beszélgettünk politikáról, a romániai magyarságról, múltról és jelenről, illetve elsősorban arról, ami őt leginkább foglalkoztatja: a költészetről.

Markó Béla azt szeretné, ha a *Költők koszorúja* Királyhágón innen és Királyhágón túl is ugyanazt jelentené: milyen magyarnak lenni és maradni, még akkor is, ha a történelem nem kedvez, szétszakítja a nemzetet.

Az interjú során egy mérhetetlenül közvetlen, hatalmas tudású ember képe rajzolódott ki előttem, és ez a kép utazásom alatt összefonódott Erdély tájával. Markó Béla Erdély. Minden porcikájában magyar, és minden cselekedetében, gesztusában évezredek őriz.

■ Honnan jött az ötlet a szonettkoszorú megírásához?

– Úgy gondolom, hogy ez egyenes következménye volt annak, hogy azelőtt már egy ideje nagyon sok szonettet írtam. A szonett egy rendkívül zárt forma, mivel nemcsak a ritmusa kötött, hanem a terjedelme is szabott. Ez már eleve egy elég nagy kihívás. Ne csak sikerüljön egy tizennégy soros szonettet megírnia az embernek, hanem az tartalmilag is tükrözze a szerzőt. A szonettkoszorú ennek a kihívásnak a megsokszorozása, hiszen tizenöt szonettből áll, és a tizenötödik, a mesterszonett megismétli az azt megelőző tizennégy szonett egy-egy sorát, illetve minden szonett utolsó sora ismétlődik a következő szonett első soraként. Azt gondolom, hogy szonettkoszorút akkor érdemes írni, hogyha ezeket az összefüggéseket a szöveg jelentésében is fel lehet mutatni. A Költők koszorújában azt akartam demonstrálni, hogy a magyar lírában minden fontos poeta életműve az kerek egész, de a magyar költészet ugyanakkor egy folyamat is: egyik költő a másik költő kezét fogja. Ezért gondolom úgy, hogy a magyar irodalomoktatásban a kronológiára szükség van. Ady Endrét nem lehet megérteni Petőfi Sándor nélkül. Azt is mondhatnám, hogy egymás vállán állnak bizonyos értelemben a költők, és a szonettkoszorú kiválóan alkalmas volt ennek a bizonyítására. Én bízom benne, hogy minden egyes szonett is kerek egész, de ugyanakkor minden szonett épül a másakra, ahogy egyik költő életműve épül az elődökére. Ez volt az alapötlet és ezt csak szonettkoszorúban lehetett megfogalmazni, másrészt ez azért egy olyan korban született, amikor ennek volt egy politikai vagy közéleti üzenete. A Költők koszorújában fölmutatott költők többsége maga is szembesült a közéleti szerepvállalás kérdésével. Nem ugyanúgy válaszoltak erre, de hát ez kimutatható Balassi Bálinttól Radnóti Miklósig.

■ Mind a tizennégy szonett más költőről szól. Miért éppen őket választotta? Értelmezhető ez egyfajta szubjektív magyar irodalomtörténetként?

– Igen, és ezek szerintem azok a kompromisszumok, amiket mindenkinek meg kell kötnie, aki zárt formában alkot, hiszen a szonettkoszorú formájából adódik, hogy itt nem lehetett szó tizenhárom költőről és nem lehetett szó tizenötről. Tehát ki kellett választanom azt a tizennégy poétát, akik a legrepresentatívabbak az én véleményem szerint. Úgy választottam ki ezt a tizennégy költőt, hogy ez a magyar poézis természetét tükrözze, lehetőleg minél színesebben és minél teljesebben. Tehát ebben a tizennégyben ott vannak közhelyként is nagynak tartott költők: Janus Pannonius, Balassi Bálint, Berzsenyi Dániel és így tovább, Petőfi Sándor, Ady Endre, József Attila, tehát akik nem maradhatnak ki. Ugyanakkor nincsenek ott olyanok, akik szerintem is nagy költők, mint Csokonai Vitéz Mihály vagy a XX. századból Babits, Kosztolányi sincsen, viszont azt gondolom, hogy ez a szonettkoszorú nemcsak életművekről, hanem magatartásformákról is szól. Például azt gondolom, hogy Kazinczy Ferenc költői nagysága egy bizonyos mércével vitatható is, bár azért nem ajánlanám senkinek, hogy megkérdőjelezzük. Ő azért került bele ebbe a tizennégybe, mert a magyar irodalom és magyar költészet szempontjából mint költő és mint irodalomszervező is meghatározó személyiség volt, és az ami utána következik, az valamiképpen Kazinczy Ferenc kézjegyét magán viseli.

Feltehető a kérdés, hogy miért van benne egy zsoldárköltő, Szenci Molnár Albert? Azért, mert ez megint csak egy magatartásforma is, a haszonelvű költészetet művelni. Szintén feltehető a kérdés, hogy miért van ott Petrőczy Kata Szidónia, akinek a poézise magánköltészet? Pontosan ezért tartottam fontosnak őt is bevenni ebbe a sorba, mert mi hajlamosak vagyunk, mikor a magyar költészet áramáról beszélünk, csak egy fősodort fölmutatni, ami erősen közéleti és erősen politikai jellegű, holott mellette vannak ilyen méltatlanul árnyékban vagy félárnyékban maradt nagy költők. Tehát ez egy keresztmetszet akart lenni és a ma-

gyar költészet sokszínűségét is akartam tükröztetni ezzel a szonettkoszorúval, de ezek mind általam szeretett költők és általam nagyon fontosnak tartott életművek is. Egy egészen más tizennégyet, amely ugyanígy reprezentatív lenne, nem tudnék összeállítani.

A szonettírás, különösen egy szonettkoszorú megírása, megszerkesztése az amúgy is egyfajta rejtvényfejtéshez is hasonlít. Mielőtt belevág az ember, ezt jól fel kell építeni, tehát valóban sakkoztam is ezekkel a szerzőkkel. Ugyanakkor nem volt számomra kérdéses az egésznek a váza, a törzse. Két-három-négy szerző esetében gondolkoztam, hogy ők legyenek-e vagy mások és tulajdonképpen ezek a szempontok döntöttek, hogy olyan költőket akartam, akik valami módon egy-egy sajátos irányt is képviselnek a magyar költészetben. Azt mondtam az előbb, hogy ez egy szövegszerkesztés is tulajdonképpen, nem csak versírás. Arra gondolok – ezt valahol el is mondtam –, hogy szonettkoszorút nem lehet úgy írni, hogy az elején kezd az ember. Az úgynevezett mesterszonettet kell legelőször megírni.

Nekem ezen kívül két szonettkoszorúm van. Az egyiknek az a címe, hogy Szerelmes szonettkoszorú, az is abban az időben született és a másikat nemrég írtam Passiójáték címmel a stációkat követve, egyébként egy kiváló fiatal festő, a csíkszeredai Részegh Botond Krisztus-fejeket ábrázoló festmény-sorozatához ihletődve. Mindhárom szonettkoszorút így írtam meg, hogy a mesterszonettet írtam meg legelőször. Így sem könnyű, mert az a szonett, amelyikben nincsenek áthajlások, átkapcsolódások, az nem igazán jó. Azt szokták mondani, hogy a szonettnek velejárója az enjambement, a soráthajlás, márpedig a mesterszonett feltételezi, hogy minden sora önálló egységként is értelmezhető legyen, hiszen csak így lehet egy másik szonett elejére beilleszteni. Ilyen értelemben sokkal nehezebb egy mesterszonettet megírni, mint egy mindentől független, önálló szonettet. Mindenesetre szerintem ezzel kell kezdeni és utána ezt szétszedve, akkor már az elejétől indul az ember.

■ **Azáltal, hogy leírja például Janus Pannonius helyzetét, azonosul is vele. Ön is így érezte vagy érzi magát? Egy kicsit hazátlanul?**

– Igen, ráadásul ez egy másik kor volt, ugye a Ceaușescu-rendszer, a kommunista diktatúra időszaka Romániában és persze, hogy ez egy életérzést is kifejezett, például Janus Pannonius esetében ezt a hazátlanság érzését. A szonettkoszorú egészében a másik nagy kihívás számomra az volt, és azért is volt ez egyedülállóan izgalmas feladat, hogy legalább egy-egy szó, félszó erejéig meg kell próbálnom érzékeltetni mindegyik költőnek a stílusát, a szájartását, a beszédmódját. Nem tudom, hogy ez teljes egészében sikerült-e, és hogy mindegyik szonettnél ez fölmutatható-e, de próbáltam egy ilyenfajta empátiával is elkészíteni ezeket a szonetteket. Fölismerhető egyik-másik esetben tartalmi jegyekből is, de abban bízom, hogy azért helylyel-közzel stílusjegyekből is rá lehet tapintani, hogy kiről van szó.

■ **Mit gondol a magyar irodalom helyzetéről Romániában?**

– Ebben a pillanatban a Romániában élő magyar írók végül is akadálytalanul részei lehetnek egy egész magyar irodalomnak. Azért mondom ezt, mert 1989 előtt egy több évtizedes kísérlet szenvedő alanyai voltunk, olyan értelemben, hogy itt Romániában állandóan külön romániai magyar irodalomról beszéltek. Mindenképpen próbálták az itt születő magyar irodalmat külön tárgyalni. Az iskolákban is külön tanították a romániai magyar irodalmat. Ahhoz képest nekünk 1989 után az volt a törekvésünk, hogy beilleszkedjünk mindenképpen a magyar irodalom egészének értékrendjébe és akadálytalanul létezzünk a magyar irodalmi életben. Ez – azt gondolom –, hogy ebben a pillanatban működik. Viszont van egy erdélyi magyar irodalmi élet is és ez is jó, hogy van. Vannak itt irodalmi lapok: Ma-

rosvásárhelyen a Látó, Csíkszeredában a Székelyföld, Kolozsváron a Helikon, illetve Nagyváradon a Várad. Megvannak azok a műhelyek, azok a fórumok, amelyek köré csoportosulhatnak az erdélyi magyar írók, de ez már nincs ellentmondásban azzal, hogy ki-ki a magyar irodalom egészéhez próbál értékeket hozzáadni. Én azt gondolom, hogy ugyanakkor egy pillanatig sem kell megpróbálni letagadni azt, hogy Romániában élünk és hogy erdélyiek vagyunk.

Volt idő, mikor én is azt gondoltam, hogy az irodalmi műhöz semmi közük nincsen az élettényeknek, tehát hogy hol született a szöveg, mikor, milyen körülmények között írták. Ma már ebben nem hiszek. Én azt gondolom, hogy amennyiben ismerjük ezeket az élettényeket, úgy értjük meg a szöveget és végül is ezek hozzá is adhatnak a szöveghez. Nem letagadni kell, hogy Erdélyben élünk, hanem ezt az előnyünkre váltani és hozzáadni bizonyos sajátos jegyeket ahhoz, amit létrehozunk.

■ Korábban említette, hogy a *Költők koszorúja* összegzés. Pontosan minek az összegzése?

– Összegzés volt az én pályámon akkor mint irodalomszemlélet. Én azelőtt néhány esztendővel irodalomtankönyvet is írtam a végzős középiskolás diákok számára, a XX. századi magyar irodalom történetét. Tehát akkor engem mindenképpen élénken foglalkoztatott a magyar irodalom mint folyamat, ennek a sajátosságai, törvényszerűségei. Most is izgat egyébként az, hogy hogyan lehet például József Attilánál föllelni Ady Endrének akár még egy-egy rímét is, vagy hogy Ady hogyan nyúl vissza Reviczky Gyulához, esetleg Vajda Jánoshoz.

■ Ezek sokszor tudat alatt történnek.

– Persze, tehát nem arról van szó, hogy tudatosan veszik át, hanem ebből építkeznek. Vannak olyan rímpárok, amelyek megvannak Ady Endrénél is, József Attilánál is és Kosztolányi Dezsőnél is. Pontosan az az egészen különleges rímpár, amit József Attilától ismerünk, hogy:

„Az éjjel hazafelé mentem,
éreztem, bársony nesz inog,
a szellőzködő, lágy melegben
tapsikolnak a jázminok.”

Az inog-jázminok rímpár megtalálható Kosztolányi Dezső egyik versében és megtalálható még azelőtt Ady Endrénél is. Nem plágiumról van szó, hanem ezek részévé válnak egy irodalomnak, és viszik tovább a következő költők. Ilyen szempontból ez összegzés volt, mert engem tényleg izgatott, hogy hogyan kapcsolódnak egymáshoz a szerzők. Ma is meggyőződése, hogy a nyelvet, amelyet beszélünk ma, azt alapvetően meghatározza, hogy milyen költőink voltak és milyen íróink általában, és ők hogyan hajlították a maguk idejében a magyar nyelvet, hogyan gazdagították, hogyan alakították. Petőfi, Arany János meg a többiek nélkül valószínűleg egy más magyar nyelvet beszélnénk. Összegzése volt az én irodalomszemléletemnek is, meg annak, hogy az akkori helyzetben, 1987-ben mit gondoltam a költők társadalmi és közéleti szerepéről. Most nem feltétlenül gondolom ugyanazt, de akkor én azt úgy véltem, hogy a költőnek nem elég verset írnia, hanem közéleti szerepet is kell vállalnia.

■ Ezért döntött úgy, hogy politikai pályára lép?

– Valószínűleg ez is meghatározta azt, hogy aztán politikussá lettem és sokáig politikusként léteztem, és egy ideig tulajdonképpen költőként nem is. Másrészt pe-

dig összegzésnek gondoltam akkor a szonettforma szempontjából is. Kipróbáltam az addig megszerzett tudásomat a szonettkoszorúban, nemcsak szonettben.

■ **Mi az oka annak, hogy 1987-ben írta a szonettkoszorút, de csak 2002-ben jelent meg?**

– Nem, megjelent akkor is, de csak Magyarországon, mert itt Romániában nem közölték, hiszen abban a korban a magyar történelemtől nem szabadott úgy beszélni, ahogy ebben a szonettkoszorúban szó van róla. Elhangzott a Kossuth rádióban valamikor 1988 körül kalandos körülmények között. Én egy kazettás magnóra olvastam rá itthon, a lakásomon a szonettkoszorút, és barátokkal kijuttattam. Aztán megjelent a Kortársban is rá egy évre. Kötetben pedig lehet, hogy először csak 2002-ben, erre már nem emlékszem. A Látóban is leadtuk, a Látó elődje az Igaz Szó volt, ahol én dolgoztam, és az Igaz Szó címét meg irányítást is megváltoztattuk. Ebből lett a Látó 1989. december végén, és az első számban ez a szonettkoszorú megjelent.

■ **Akárhányszor elolvastam a Költők koszorúját olyan érzésem támadt, hogy ahogy leírja és belehelyezkedik ennek a tizennégy költőnek az életébe, mintha egy sajátos ars poeticát teremtene, és ahogy az ember a mesterszonett végére ér, akkor rádöbben, hogy ez túlmutat mindenben, mintha az egész magyar költészetnek a sorsa benne lenne. Egészen a kezdetektől az 1980-as évek végéig vagy még tovább. Örökérvényűvé válik.**

– Igen, ugye az előbb szó volt az azonosulásról. Legalább egy-egy szonett erejéig mindegyik költővel, amikor írtam a hozzájuk kapcsolódó szonettet, akkor azonosultam, de természetesen a szonettkoszorú segítségével az egész magyar költészettel is azonosulhattam. Igen, ez az én ars poeticám mindenképpen és én ebben éltem, tehát a visszafordulás ezekhez a költőkhöz egy kiút is volt. Egy kijárat, nem a jövőbe, hanem a múltba. Egy kijárat volt abból a rossz korból, amelyben ez a szonettkoszorú született. Most, ha végig gondolom, ennek majdnem három évtizede, sok minden megváltozott azóta. Nem gondolom, hogy 1989 előtt végül is ugyanúgy gondolkozott az erdélyi magyar író vagy költő, mint most, mert akkor a nyilvánosság eszközeivel írókon, költőkön kívül nem sokan rendelkeztek az itteni magyarok közül. Ahhoz képest ma a megszólalásnak, kimondásnak nincsenek akadályai. Akkor többletelvárások, többletfelelősség is jellemezte a költőt vagy az írókat, ennek ellenére én ma is ars poeticámként tekintek erre a szonettkoszorúra és tudom vállalni. Azért is, mert ott van benne az a néhány költő, akik nemcsak a magyar költészetnek a fő vonulatát, a fő közéleti áramát képviselik, nem a petőfis lendületű, szenvedélyű, tartású poézist, hanem ott vannak benne idézőjelben a magánköltők is. Tulajdonképpen Balassi Bálint is az volt, írt nagyon szép reklámverset is, mert ugye a Vitézi ének az egy toborzó, ma azt mondanám, hogy reklámvers. De hát ő nem egy közéleti költő volt, hanem nagyon szép szerelmes versek szerzője.

■ **Akkor, a 80-as években nem gondolkozott azon, hogy elhagyja Romániát?**

– Nem, nem. Persze ez bizonyos értelemben szinte kivételes volt. Akkor körülöttem már nagyon sokan tervezték, hogy elmennek elsősorban Magyarországra, és nagyon sokan el is mentek. Akiknek sikerült kiutazni a 80-as évek végén Magyarországra, azok ott maradtak, mert akkor már nem kényszerítettek senkit sem, hogy visszajöjjen. Mások pedig több éves hercehurcával valahogy megkapták a kitelepülési engedélyt. Én azért nem tudtam ezt elképzelni és tényleg nem gondolkoztam ezen, pedig itt egyre rosszabb volt a helyzet, mert úgy éreztem, hogy amit csinállok, az nagyon erősen és nagyon szervesen kötődik egy erdélyi környe-

zethez és egy erdélyi múlthoz is. Szerintem máshol is megtalálta volna az ember a maga üzenetét, a maga mondanivalóját. A mondatok ott is mondatok lettek volna és gondolom, akkor is lehetett volna fontos vagy érvényes szövegeket írni, de én azt gondoltam, hogy ez az én világom, ezt ismerem, erről tudok valami olyasmit mondani, amiről esetleg más nem tudja ugyanezt elmondani. Most például, hogy a Költők koszorúja az egy erdélyi vers? Én nem tudom, különösebben nem is boncolgatnám. Ennek Szombathelyen is azt kéne jelentenie, mint Sepsiszentgyörgyön természetesen, de lehet, hogy a megírás, a készítés az esetleg máshol nem született volna meg.

■ Igen, de szerintem itt többletjelentése van.

– Igen. Tehát Erdélyben mást jelentett Petőfi áldozatvállalásáról beszélni vagy Ballasi Bálint katonáskodásáról a végeken. Itt minden szónak volt egy többletjelentése is. A kérdés az, hogy ennek máshol is kell mondanía valamit.

■ Mi az oka annak, hogy amíg politizált, addig költőként nem működött?

– Ez a politikusi pályám egészére nem áll, mert én 1989 végén politikai szerepet is vállaltam, de 1995-ig írtam még verset is. Akkor egyébként a politikus státusz, magatartás, feladatvállalás nem igazán vált szét egy értelmiségi alapállástól. Nagyon sok értelmiségi vállalkozott politizálásra, köztük írók is. Ez sok író tönkre is tett, aki időben nem vonult vissza, az elhallgatott. De sok értelmiségi vállalt politikai szerepet, főleg itt Erdélyben nem volt pártpolitika. Nem arról szólt, hogy ideológiailag itt állunk vagy ott állunk, hanem a magyar nyelvnek, magyar kultúrának érvényt kell szerezni. Lassan-lassan úgy felszippantott a politika, hogy 1995 után egészen 2004-2005-ig nem írtam verset. Ennek többek közt az is volt az oka, hogy a politikát nem lehetett 8 órás munkaidőben művelni és el is hallgattatja a magánembert egy idő után. Ez a közéleti szerepvállalás megfojtja, visszaszorítja a magánembert, márpedig a költő az magánszemély és magánember, és akkor fontos, ha tud valami eredetit mondani. Úgyhogy egy jó 10 évig tényleg nem írtam és aztán eltelt a hallgatásnak az évtizede, de úgy 2004-2005 között készítettem egy számvetést és rájöttem, hogy itt nagy baj van. Most itt vagy úgy tekintem, hogy van mögöttem egy többé-kevésbé fontos költői pálya és az lezárult, vagy pedig szépen lassan, de határozottan visszatérek az irodalomhoz. És azt tettem.

■ Hogy látja a magyar lakosság helyzetét Romániában?

– Attól függ, mihez hasonlítjuk. Ha az 1989 előtti helyzetünkhöz hasonlítjuk, amikor már szinte minden családban azt beszélték, hogy el kell innen menni, mert itt már nem lehet magyarként élni és emberként sem. Ahhoz képest itt 24-25 esztendő alatt azért fölépítettünk egy olyan intézményrendszert, amely lehetővé teszi, hogy magyar gyerekek, magyar fiatalok magyar nyelven tanuljanak nagyon sok településen. Ahol egy bizonyos arányban élnek magyarok, lehet használni a magyar nyelvet, ma már Erdélyben nagyon sok helyen lehet magyar helységtáblát látni. Persze, aki ezt ma látja, annak ez természetes és a kérdés az, hogy miért nincs ez több helyen, de 1989-ben sehol nem voltak magyar helységnévtáblák Romániában és magyar feliratok sem. Ha az 1989 előtti állapothoz hasonlítom, nagyon sokat javult a helyzet, de ha arról beszélünk, hogy van-e még jogegyenlőség, akkor még nincsen. Az elmúlt 25 év története azt bizonyítja, hogy ezen lehet változtatni. A lehetőséget látom, de azt is látom, hogy nagyon sokan elfáradtak. Azt is látom, hogy a fiatalok, nemcsak a magyar fiatalok, hanem a románok is máshol képzelik a jövőjüket. Magyarországon is ez a helyzet, csak én azt szoktam mondani, hogy itt Romániában, ha sok román fi-

atal elmegy, az is gond, de attól még románok maradnak itt az országban, de ha sok magyar fiatal elmegy, akkor magyarok lassan-lassan nem maradnak, tehát van egy ilyen alapvető különbség.

XV.

Mesterszonett

A pannón dombok dermedten feküsznek,
s nem hűti mégsem véretem a fagy,
mennybéli Isten, milyen messze vagy,
ki látni engedted fájó szemünknek,

mit jobb lett volna setétbe takarni,
hogy romlik minden, s hullnak díszei,
nyugodna már a szív, de színleli,
hogy melledből tán éppen most szakad ki,

úgy dobban, úgy ver, úgy ég, úgy hevül,
hogy verseidnek ritmusát kövesse,
s egy fázó ország gyúljon föl a versre,

szabad lehessen, éljen emberül,
szólhasson, hogyha jobb tavaszra vágjuk!
Dobogj, dobogj csak, versem, mindhalálig!

Markó Béla (Kézdivásárhely, 1951): költő, író, szerkesztő, politikus. Számos verseskötete, esszé-kötete, gyermekkönyve jelent meg, írt magyar tankönyvet, fordított románból verset, drámát. Verseskötetei jelentek meg angol, francia és román fordításban. Könyvei a Kalligramnál: *Rekviem egy macskáért* (esszé, publicisztika, 2015), *Kerítés* (versek, 2016). Az idei Könyvhétre jelenik meg a kiadónál az *Erdélyi pikareszk* című esszé- és publicisztikakötete.

Mészáros Marina: 1992-ben Békéscsabán született. A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen tanult, jelenleg az ELTE Összehasonlító irodalom- és kultúratudomány mesterképzésén vesz részt.